

PERQUÈ SOM LLIURES DESOBEÏM,
PERQUÈ DESOBEÏM SOM LLIURES

M. GABRIELA SERRA

«I una persona pot arribar a ser lliure mitjançant actes de desobediència aprenent a dir “no” al poder. Però no només la capacitat de desobediència és la condició de la llibertat, la llibertat és també la condició de la desobediència. Si temo la llibertat no puc atrevir-me a dir “no”, no puc tenir el coratge de ser desobedient. En veritat la llibertat i la capacitat de desobeir són inseparables.»

(Erich Fromm, *Sobre la desobediència*)

D'això va el llibre que teniu a les mans, de llibertat i de desobediència. D'uns milers de joves que, conjuminant llibertats individuals, van construir una força col·lectiva de desobediència. Joves d'entre dinou i vint-i-tres anys que, optant obertament per una opció antimilitarista, van ser capaços de posicionar-se i dir «no» al poder. I no a un poder qualsevol, sinó al poder que té com a objectiu de la seva l'existència la garantia de l'ordre, la disciplina, l'obediència... per a assegurar mitjançant la força armada el manteniment del poder establert. Sí, parlem de l'exèrcit.

Un exèrcit que, en el cas de l'Estat espanyol i durant els dos últims segles, ha transitat per diferents modalitats d'obligatorietat i durada del reclutament. Donem, doncs, un cop d'ull al punt de partida i als antecedents de la regulació de l'obligatorietat del servei militar. Durant el regnat de la Casa d'Àustria i fins als inicis del segle XVIII mantindrà la modalitat d'«exèrcit permanent»

basat en els anomenats *terços*: un exèrcit format per voluntaris professionals que substitueix les lleves per a una campanya, la contractació de mercenaris o l'allistament de persones de procedència humil sense més possibilitats de sosteniment, usada ja amb anterioritat. Serà l'any 1704, amb l'adveniment dels Borbons, que s'abolirà el sistema dels Àustries i es crearà un nou model d'exèrcit a semblança del francès basat en el reclutament de «quintes»: allistament obligatori per sorteig d'un de cada cinc mossos en edat militar. I serà, això sí, «exèrcit reial», ja que aquest pertanyia al rei, atès que els soldats reclutats ho eren «per a servir el rei», no la pàtria ni Espanya. Caldrà esperar el trienni liberal de 1820-1823, quan Ferran VII és obligat a jurar l'anteriorment derogada Constitució espanyola de 1812 (la *Pepa*) aprovada per les Corts de Cadis, que instaurarà l'obligatorietat del servei militar de «tot espanyol a defensar la pàtria amb les armes quan sigui cridat per la llei», afegint que cap espanyol no podrà excusar-se d'aquesta obligatorietat. Obligatorietat ja no per a servir el rei, sinó per a servir la nació mitjançant la «força militar nacional».

A Catalunya, gràcies a alguna de les particularitats legals que es mantenien de lleis anteriors al Decret de Nova Planta de 1714, els joves catalans estaven exempts del sistema de reclutament forçós. L'intent de modificar aquesta singularitat el 1773 ja havia provocat l'avalot de les quintes. Gràcies a la recaptació de diners que feien els municipis es finançaven les redempcions o els substituïts i els mossos no s'incorporaven a l'exèrcit. No obstant això, els intents del Govern espanyol per posar fi a aquesta exempció es van accentuar amb motiu de les guerres carlines. És així com el 1844 es pretén imposar el sistema de quintes a Catalunya, vigent a la resta de l'Estat, que va provocar una oposició contundent: la revolta de les quintes del 6 de juliol de 1845, aixecament popular que després d'alts nivells de repressió va ser sufocat deu dies més tard. El sorteig es va dur a terme i finalment aquest sistema de

reclutament va quedar instaurat a Catalunya. Serà amb la promulgació de la Constitució de 1876 quan es generalitzarà l'allistament obligatori a tots els territoris d'Espanya. No obstant això, sempre amb les excepcions dels qui, tot i estar-hi obligats per llei, podien permetre's el luxe de pagar substituïts, comprar influències o finançar-se privilegis. Si bé és cert que el 1912 el Partit Liberal va aconseguir eliminar part d'aquestes injustícies, encara que no suprimir-les del tot.

La Constitució de 1876 va estar vigent fins al 1931, quan, amb la proclamació de la Segona República, les Corts republicanes van aprovar la nova Constitució, que en l'article 6è afirmava: «Espanya renuncia a la guerra com a instrument de política nacional». Finalment, semblava que els nous dirigents polítics, després d'una història forjada per les guerres i els alçaments militars, acordaven trencar amb aquesta rànica tradició militarista i amb el bel·licisme com a eina de resolució dels conflictes. Malgrat aquesta voluntariosa afirmació, la mateixa Constitució, en l'article 37, exposava: «L'Estat podrà exigir de tot ciutadà la seva prescripció personal per a serveis civils o militars, conforme a les lleis». I les lleis van decidir mantenir la conscripció durant divuit anys, reduint el període de servei actiu a dotze mesos, en contraposició als dos anys establerts des de 1924. No obstant això, es va mantenir la possibilitat de redempció «pagada» del servei militar, que es podia sol·licitar a partir del sis mesos d'incorporació a files. Privilegis gens republicans, per cert. La Catalunya republicana va pretendre anar més enllà. Existia un sentiment antibel·licista fortament arrelat, com demostren les respostes a la imposició de les quintes, a l'embarcament de tropes cap a Cuba o l'oposició a l'enviament de soldats de lleva a la guerra del Marroc, tal com s'exposa en aquest llibre. Per això, a l'Estatut de Núria es va advocar clarament per l'abolició de l'«esclavatge» del servei militar. No prosperà. Òbviament, el cop d'estat franquista i l'esclat de la

Guerra Civil van trastocar tot principi i bona voluntat en relació amb el tema militar. La República es va veure impel·lida a entrar en guerra, raó per la qual va desenvolupar, al màxim de les seves possibilitats, tota la maquinaria bèl·lica: finançament, fabricació d'armament, conformació de forces militars diverses, establiment de fronts..., incloent-hi el reclutament forçós.

No obstant això, fins i tot en aquests moments complexos i difícils en els quals la guerra es dirimia entre democràcia o feixisme, entre llibertat o opressió, entre justícia o barbàrie, com històricament ha ocorregut en diversos moments de conflagracions bèl·liques, va haver-hi els qui, sabent perfectament en quin bàndol de valors s'alineaven –els republicans–, no acceptaven l'ús de la violència per a defensar-los. L'antimilitarisme durant la Guerra Civil no sorgiria del no-res. Més enllà de les històriques i esmentades mobilitzacions antibèl·licistes i contra el reclutament forçós, referides en aquest llibre, des de 1932 va existir a l'Espanya republicana l'Ordre de l'Olivera, organització antibèl·licista i no-violenta fundada per José Brocca i afiliada des del començament a la *War Resisters International* (WRI), nascuda el 1921 de la mà de l'anarcopacifista holandès Bart de Ligt. La declaració fundacional de la WRI diu: «La guerra és un crim contra la humanitat. És per això que em comprometo a no donar suport a cap mena de guerra i a lluitar per l'eliminació de totes les causes de la guerra.» Aquest va ser l'ideari que va assumir l'Ordre de l'Olivera, orientant els esforços a divulgar, promoure i instruir sobre la no-violència i l'antimilitarisme. No és d'estranyar que a Catalunya gaudís d'una bona acollida i gran acceptació, que li va permetre organitzar accions cridant a la resistència a la guerra, alhora que creava un comitè obrer d'acció antimilitarista a Barcelona. Es calcula que a començament de 1934 l'Ordre de l'Olivera comptava amb diversos grups que mantenia una coordinació estable, la qual cosa els facilitava la divulgació dels seus postu-

lats. És així com van dur a terme la publicació d'un setmanari, la realització de diverses activitats públiques, com ara seminaris i conferències, o l'emissió de programes radiofònics, i es van començar a fer visibles les primeres desobediències antimilitaristes, que van ser reprimides. El 1936, unes setmanes abans del cop d'Estat franquista, es va constituir la Lliga Espanyola de Refractoris a la Guerra –referent espanyol de la *War Resisters International*–, presidida per una dona llibertària i feminista, l'escassament reconeguda doctora Amparo Poch, que comptarà amb José Brocca com a representant en el consell de la WRI i on trobarem, entre els seus fundadors, un català: el barceloní Juan Grediaga, lamentablement massa desconegut.

L'eclosió de la Guerra Civil espanyola soccavarà el moviment pacifista europeu, la *War Resisters International*, i reapareixeran antics debats vinculats a la legitimitat o no de l'ús de la violència en la lluita contra els totalitarismes, o relacionats amb la condemna o no de la violència antifeixista, posicionaments que conduïren Albert Einstein –destacat defensor dels postulats de WRI– a abandonar el seu pacifisme en pro de la defensa de la guerra contra els totalitarismes. A l'Estat espanyol la decisió de la WRI, segons manifestacions del seu representant José Brocca, serà clara: «Si en qualsevol cas de guerra de classes renunciem a la nostra lluita no-violenta i acceptem “provisionalment” l'acció violenta, el resultat serà una acceptació permanent de la guerra en nom de la revolució i un soccava-ment sistemàtic de la revolució pels mitjans més apropiats». La secció espanyola de la WRI tancava files amb la postura de Bart de Ligt: «Nosaltres, resistents a la guerra, acceptem la lluita de classes, però no acceptem la guerra de classes». Conseqüentment els refractoris a la guerra espanyols van optar per la no participació en conflagracions violentes i dedicar el temps i l'esforç a la lluita antifeixista col·laborant amb totes les activitats divulgatives,

sanitàries, i de tota mena d'ajuda humanitària i tasques civils auxiliars dins i, a les acaballes de la guerra, fora de les fronteres de l'Estat, com per exemple la iniciativa del centre creat per a acollir una llar d'infants a Prats de Molló, que, fins i tot finalitzada la guerra, mantingueren obert per tal d'ajudar els refugiats que creuaven la frontera cap a França clandestinament. Així mateix, durant la Guerra Civil sovintejaren les desercions en els dos bàndols, que, si bé a l'inici van ser més freqüents entre les tropes feixistes, també existiren entre els republicans. Desercions que van anar augmentant a mesura que la guerra avançava. Motius? Trobar-se en el bàndol considerat equivocament, motivacions familiars, desencís, fam, por, rebuig a la crueltat fratricida, negativa a participar en la confrontació bèl·lica, raons religioses i ètiques... De raons, moltes, massa. La resposta per part dels caps militars va ser contundent i decidida: l'afusellament, l'empresonament d'algun familiar per la deserció del seu parent, quatre anys de servei militar en una unitat de càstig... Respostes que s'enduriran a mesura que la guerra avanci i la deserció proliferi.

Qui llegeix aquestes línies potser es preguntarà el perquè de la concreció amb què he exposat aquesta part de la història del moviment antimilitarista a casa nostra. Ha estat intencionadament: com tantes experiències, successos, fets..., com tanta memòria d'aquells anys i d'aquella guerra bestial que ens ha estat robada cal que la recuperem per fer-la viva, per fer-la nostra, per fer-la lliçó i exemple del que mai més no ha de tornar a ocórrer.

I ara permeteu-me tornar al recorregut de la legislació sobre el servei militar. Conclou la Guerra Civil espanyola, el règim franquista va decretar una reforma del sistema de reclutament amb la finalitat de reconvertir-lo en un instrument no ja per a la formació i capacitació militar, o la tradicional defensa del territori, sinó en un artefacte de control i vigilància dels reclutes, en una eina d'imposició i homogeneïtzació ideològica, en un estri

d'ensinistrament polític per eliminar la mínima espurna de dissidència. Amb la Llei de reclutament i reemplaçament de l'Exèrcit del 8 d'agost de 1940, entre altres mesures, es va augmentar el període del servei militar a vint-i-quatre anys, dels quals entre dos i quatre eren de servei actiu i amb la llicència absoluta als quaranta-quatre anys. Es van suprimir, gairebé totalment, les exempcions de tipus econòmic, i foren escassos els reclutes que van aconseguir escapolar-se'n. Aquesta llei es mantindrà fins l'any 1968, quan, ja vigents la totalitat de les set Lleis Fonamentals de l'Estat i del Regne, s'aprovarà la Llei 55/1968 general del servei militar obligatori, que reduirà a divuit anys la conscripció, dels quals dos seran de servei actiu i setze a la reserva. Aquesta serà la llei que continuarà vigent fins anys després de l'aprovació de la Constitució del 78.

Aquesta és, doncs, la Llei de l'obligatorietat que emmarcarà la lluita dels nostres joves objectors i insubmisos, a la qual no s'oposaran exclusivament per la imposició d'obligatorietat del servei militar sinó que, com bé s'exposa en aquest llibre, desenvoluparan una campanya de desobediència civil bastida de creativitat, amb postulats, valors i criteris ben clars i profundament anti-militaristes. I aquesta desobediència, aquest acte de llibertat, aquest atrevir-se a dir «no», no era fútil. Perquè no es tractava de qualsevol exèrcit ni de qualsevol moment històric. Parlem del successor d'aquella amalgama de forces militars i policials que no acatant el «poder establert» sorgit legítimament i legal, això sí republicà, van decidir un 18 de juliol del 36 «...alçar-se violentament i pública per derogar, suspendre o modificar totalment o parcialment la Constitució vigent», és a dir, a «rebel·lar-se», segons l'article 172 de l'actual Codi Penal. Alçament que va instal·lar una dictadura que es perllongarà durant quaranta anys. Un exèrcit –un poder– que, una vegada mort el dictador, mai no va

ser depurat, com tampoc el poder judicial, l'econòmic o el policial.

Un exèrcit que, al llarg de la seva breu història *transicionada*, acumula un nombre ingent de víctimes mortals, abusos, vexacions, irregularitats, agressions, accidents entre la tropa, suïcidis... com s'explica detalladament en aquest volum. Un exèrcit que no va saber, o no va voler, detectar els vells «militars rebels» reconvertits en neocolpistes que un 23 de febrer de 1981 van persistir en el seu desig de rebel·lar-se, aquesta vegada contra l'ordre constitucional «transicionat». No ho van aconseguir, però, no ens equivoquem, no van ser totalment derrotats: van aconseguir que els representants polítics i els poders econòmics de sempre s'avinguessin a limitar, encotillar, domesticar encara més el ja de per si restringit intent de recuperació de les llibertats determinant el limitadíssim tarannà democràtic del Règim del 78 que encara perdura.

Un exèrcit transmutat de colpista a demòcrata per la Constitució del 78 que, en el seu article 8 planteja: «Les Forces Armades, constituïdes per l'Exèrcit de Terra, l'Armada i l'Exèrcit de l'Aire, tenen com a missió garantir la sobirania i independència d'Espanya, defensar la seva integritat territorial i l'ordenament constitucional». La mateixa Constitució que en l'article 30 del Títol I dels drets i deures fonamentals dels ciutadans, que teòricament són imprescriptibles, estableix que els espanyols tenen el dret i deure de defensar Espanya i, per primera vegada, reconeix el dret a l'objecció de consciència al servei militar però substituint-lo per l'obligatorietat de la prestació social substitutòria. Malgrat aquest reconeixement, caldrà esperar l'any 1984 perquè s'aprovi la primera Llei reguladora de l'objecció de consciència (LOC).

Som a l'Espanya que iniciava un nou cicle polític, «democràtic», però en una societat en la qual la por, la desconfiança pel re-

cord –majoritàriament viscut en carn pròpia– d'allò «ocorregut» continuava ben present i que constatava que els mateixos que es van alçar militarment l'any 1936 es mantenien en els genuïns cercles de poder. Una societat expectant davant la possibilitat d'exercir veritables llibertats. Una societat cauta i cautelosa, malgrat l'esperança de construir presents i futurs millors. Una societat en què, per primera vegada en la història d'Espanya, la Carta Magna obria la porta al reconeixement del dret a l'objecció de consciència encara que no anul·lava l'obligatorietat de prestar servei a l'Estat, fos militar o fos civil. Una Espanya a les presons de la qual romanien segrestats quantitat de joves objectors/desertors, als quals l'obligatorietat del servei militar implantada pel règim franquista no els va impedir exercir el seu legítim dret a la desobediència. I ho van fer, decididament i conscient, per raons religioses, morals, polítiques, o de qualsevol altra índole. No es doblegarien i afrontarien les conseqüències resultants del seu acte de llibertat. Trigarien tant a ser excarcerats que alguns arribarien a compartir captivitat amb els nous desobedients, això sí, aquests ja encausats en règim democràtic.

Arribats a aquest punt, el més pertinent és donar pas a la lectura del llibre. Perquè és just en aquest punt on pren forma cronològica, detallada i veraç el treball de Joan Canela. Amb la seva narració recorrerem el desenvolupament i els detalls, els dubtes, les contradiccions, els debats i els acords, els encerts i els errors, els neguits, les diverses pors, ocultes o expressades, presents en tota lluita. Coneixerem els qui van allargar la mà i van fer seva l'objecció i la insubmissió, i la deserció. I també llegirem sobre aquella gent que des del «respecte» al procés democràtic, a la seva necessitat de mantenir unes forces armades «democràtiques», es van oposar, si bé no a l'objecció –que era constitucional–, sí a la insubmissió –que era desobedient–. I intuirem, perquè no s'esmenten en cap apartat, aquelles persones que van mirar cap

a una altra banda considerant «simplement» que el problema no els concernia. Òbviament, membres de les forces de l'ordre, de la justícia *transicionada*, de la disciplina social, militaristes vocacionals o professionals... aquells sectors ancorats irremeiablement en la cultura de la violència, també tindran un espai.

S'identificarà, a més, persones concretes, homes i dones de diverses procedències i edats, d'organitzacions distintes que van alenar, dinamitzar, encoratjar i participar en la lluita antimilitarista. I, com no podia ser d'una altra manera, apareixeran amb nom propi molts dels joves, i no tan joves, que es van veure sotmesos a diverses formes de repressió: persecució, detenció, judici, empresonament o d'aquells que per a evitar-la van haver de recórrer a l'exili o a la clandestinitat.

Objecció, declaració col·lectiva d'objecció, insubmissió, insubmissió sobrevinguda a les casernes, deserció, insubmissió global... Opcions que responien als diferents moments de la lluita antimilitarista, que es van trenar a mesura que s'anaven produint canvis en la legislació, com va ocórrer amb l'aprovació de la LOC, en l'actitud de la justícia civil i la militar, en les variants amb les quals el poder pretenia tenallar al moviment. Totes elles van acabar construint una estratègia que, en general, es va defensar col·lectivament. Estratègia que, lògicament, comportà infinitat de debats, contradiccions, desacords, amb els enutjos i les enrabiades corresponents. També va comportar moments d'autèntica satisfacció, germanor i grans dosis d'afecte, respecte i solidaritat mútua. Perquè, tot sigui dit, es mancava d'experiència, de referents, d'exemples similars als quals remetre's. Dins del moviment coexistien corrents ideològics diferents, a més de concepcions no sempre coincidents sobre el concepte, l'acció i l'horitzó de la no-violència. Sense cap mena de dubte o vacil·lació, m'atreveixo a afirmar que, malgrat tot, el moviment antimilitarista d'insubmissió va demostrar un nivell de responsabilitat,

maduresa, creativitat i formació envejable. I així, aquest grapat de gent va ser artífex de la campanya de desobediència civil al servei militar, a l'exèrcit, que, fins a l'1 d'octubre de 2017, ha estat la campanya de desobediència civil més important al nostre país. I que, a dia d'avui, ostenta el privilegi de ser la campanya antimilitarista de desobediència civil no només més audaç i massiva desenvolupada a l'Estat espanyol, sinó també la que va aconseguir imposar una modificació substancial en la legislació militar espanyola. No va aconseguir abolir l'exèrcit, però sí que va aconseguir imposar una aspiració històrica i legítima del nostre poble: que la joventut fos alliberada de l'esclavatge del servei militar. Però estiguem alerta, degustem el triomf però amb precaució i entrellucant sempre l'horitzó i l'entorn. Llegim bé el que el llibre ens exposa, perquè el servei militar obligatori ha estat «suspès», no pas eliminat. Quan països amb la trajectòria de Suècia o Lituània ja han estat capaços de restablir el servei militar obligatori –en el cas suec, fins i tot per a les dones– i quan França ja s'ha compromès a introduir un nou model de servei militar –i tan sols en són tres exemples–, paga la pena estar ben alerta i no deixar-se sorprendre.

Acabo. Són temps d'incerteses i certituds davant l'augment de la militarització mundial: despeses militars constantment *in crescendo*, indústria bèl·lica cada vegada més sofisticada i mortífera, llargues guerres gairebé «perennes», conflictes bèl·lics latents uns, encoratjats uns altres, exèrcits professionals amb alta i ràpida capacitat de destrucció, l'amenaçador armament nuclear, la creació de noves estructures i organitzacions militars i el reforçament de les existents com la PESCO (Coordinació Estructural Permanent de Defensa) o la Iniciativa d'Intervenció Europea, per no mencionar l'OTAN... No són temps amables per a l'antimilitarisme i la no-violència. No són temps encoratjadors per a la llibertat, la igualtat, la fraternitat i la sororitat. Davant aquest

panorama gens falaguer, no ens queda més remei que dissentir, resistir i incidir. I, ara sí, emular: tenim referents. La desobediència civil ha demostrat la seva eficàcia. Ha posat de manifest que és un instrument de transformació no-violenta que aconsegueix un paper democratitzador, perquè aglutina, conforma, organitza, planteja alternativa, incideix i canvia. Parafraçant Erich Fromm, hem descobert que el «no rebel», és a dir, l'acte de desobediència quan s'exerceix com a acte d'afirmació de la raó i la voluntat encarnant-se en un col·lectiu, adquireix significació social i es converteix en un «no revolucionari». Caldrà, doncs, insistir en les campanyes revolucionàries i alhora ser partisans; és a dir, prendre partit: perquè som lliures desobeïm, perquè desobeïm som lliures. En això estem.

Finalment, vull manifestar el meu agraïment a totes les persones implicades durant aquells anys de lluita, de resistència, de coratge i gosadia, anys d'obediència a la nostra raó i voluntat col·lectiva. Perquè em vàreu convidar a ser desobedient, em vàreu ensenyar a ser-ho i juntes ens varem fer més lliures.